

Veivakadeitaki ena Iyaya ni cakacaka

Na veika bibi me baleta na Pasifika mai na Mataveivosaki ni **Matanitu Cokovata ena Veisau ni Draki** (IPCC) iKaono ni Vakadidike (AR6) ena Revurevu, Vakamatautaki kei na Vakaleqai rawarawa

VEISAU

Levu na tau bi ni uca levu kei na cagilaba sa vakayaco-ka tiko na veiyaya ni cakacaka

Na tubu e namaki ena veika e yaco ena vakadomobula ni tubu ni wasawasa e vakavuna na kena vakaleqai na veiyaya

Vakacurumi ni veivakamatautaki ki na lawatu ni matanitu ena

awa ni vakalailaitaka na ririkotaki ni iyaya ni cakacaka

Na digidigi ni vakamatautaki vei ira na

tamata

iyaya ni cakacaka

na veimaliwai ni veika bula e baravi

Na kena laveti cake na yavu ni itikotiko kei na iyaya ni cakacaka bibi ena rawa ni vakalailaitaka na ravuravu ni waluvu

e rawa ni taqomaka na bula, na vurevure ni bula eso kei na veimaliwai ni veika bula

Na teivaki ni veidogo kei na vakacokotaki ni veimatasawa ena taqomaka na iyaya ni cakacaka ena baravi

TUVANAKI NA TOKITOKI KI LOMANIVANUA

ni veitikotiko kei na yaya ni cakacaka ena vukea na kena vakalailaitaki na veika rerevaki ena veisiga ni mataka

VEIVAKAMATAUTAKI

Veivakadeitaki ena Iyaya ni cakacaka

Na veika bibi me baleta na Pasifika mai na Mataveivosaki ni **Matanitu Cokovata ena Veisau ni Draki** (IPCC) iKaono ni Vakadidike (AR6) ena Revurevu, Vakamatautaki kei na Vakaleqai rawarawa

Na digidigi ni veivakamatautaki me baleta na iyaya ni cakacaka, na tamata kei na veimaliwai ni veika bula ena baravi ena gadrevi ruarua ena gauna lekaleka kei na gauna balavu me baleta na tubu ni wasawasa.^{1***}

NA CAVA E YACO TIKO

Na veisau ena ivakarau ni tau ni uca sa vakavuna na yaco ni waluvu ena veiyabaki ka vakacacana na iyautaukeni lelevu ka veivakarerei kina na bula. Sa yaco oti oqo ena veikoro lelevu e Viti kei Kiribati.³

Na iwasese 4 kei na 5 na cagilaba katakata sa tubu cake tiko me vaka e dua na ivakarau vei ira na cagilaba kece sara ka sa vakayaco-ka sara vakalevu na iyaya ni cakacaka ena Pasifika. Me ivakarairaki ni veika ena yaco ena gauna se bera mai, na veika ka vakarusai mai na cagilaba ko Winston ena 2016 a sivia na 20% ni GDP nei Viti ena gauna koya. Mai Port Vila, Vanuatu, e dua na cokovata ni veikoro kei na veisau ni uciwai mai vei ira tamata sa vakalevutaki kina na waluvu ena 2015 mai na cagilaba katakata o Pam.⁴

Na kena rawati na iwali ni veivakamatautaki ena vakatau ena vakarautaki me salavata kei veika ena vanua. Me kena ivakaraitaki, na veika era tara tu ena taoni, me vaka na bai ni wasawasa, e sega ni dau cakacaka vakataki ira ena na ituvaki e sega ni veiganiti kina na veika vakailavo me maroroi kina kei na vanua e veiganiti cake kina na iwali ka yavutaki ena veika bula.

Na wai, na bula savasava kei iyaya ni bula savasava e rawa ni vakaleqai rawarawa ena veisau ni draki.^{2*}

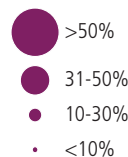
* = yalodei vakaitamera
 ** = yalodei cecere
 *** = vyalodei sara

NA CAVA E RAWA NI YACO TALE

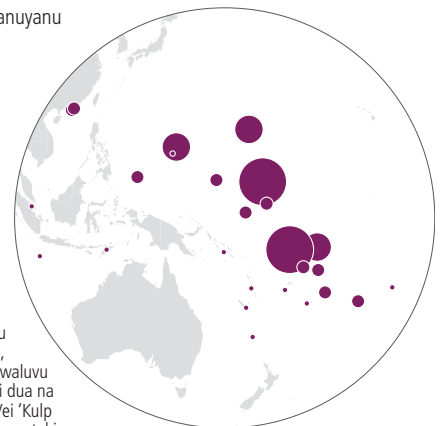
Na tubu cake tikoga ni wasawasa ena tosoya cake tikoga na kena luvuci na baravi, vakacacana na iyaya ni cakacaka kei na itikotiko barav.** Na veika e yaco ena tubu tikoga ni wasawasa e vakavuna na waluvu ka namaki tiko ena gauna oqo me vakadua ga ena veiyabaki 100 era sa namaki me na yaco vaka 20–30 ena veiya 100 na yabaki, veitalia ga na vakarau ni kasi e kaburaki tani.^{5**} Oqo e dua na leqa bibi ki na Pasifika, ni levu na yanuyanu e tiko kina e dua na wase levu ni iyau kei na iyautaukeni vakailavo ena vanua baravi lolovira. Mai Kiribati, Marshall Islands kei Tuvalu, e levu na iyaya ni cakacaka e tiko ena vanua baravi lolovira.⁶

Na vurevure ni Kaukauwa nuitaki, veilakoyaki, tabana ni bula kei na iyaya tale eso era ririkotaki kevaka mada ga lailai sara ni katakata vakavo kevaka esa vakayacori na veivakamatautaki. Na veianuyanu mada ga e cecere cake era namaki me ra vakaleqai, ni sa levu sara na iyaya ni veilakoyaki e volekata na baravi, me kena ivakaraitaki mai Viti.⁷ E vuqa na rara ni waqavuka ena Pasifika era sa namaki me ra tiko era mai na ivakatagedegede ni wasawasa ena 2100 ena 2°C ni katakata. Me kena ikuri, na cakacaka ni buli iyaya kei na vakabisinisi e dau kunei ena veivanua lolovira ka yaco kina na vanua oqo ni bula vakailavo me dau vakaleqai rawarawa ena tubu ni wasawasa.

Pasede ni lewenivanua ena yanuyanu era sotava na luvuci ni baravi

Na pasede ni lewenivanua ena gauna oqo ena na yanuyanu era tawana tu na vanua rawai rawarawa (na iwiliwili ni tamata ena vanua e rawa ni ra sotava na luvuci ni baravi—ena kena lutu vakadua e ra ni ua cecere duadua, se lutu vakawawa ki na cecere ni waluvu vakayabaki) ena 2100 ena ruku ni dua na RCP4.5 na ituvaki (taurivaki mai Vei 'Kulp kei Strauss' (2019) ena kena vakayagataki na ivakaraitaki ni 'CoastalDEM_Perm'_p50).

1 SPM.B.6.1	2 Raica na Pepa Dina ni 'Wai kei na Bula Savasava' me baleta na ikuri ni ivakamacala	3 15.3.4.2	6 15.3.4.1
		4 17.5.1.1.1	7 15.3.4.1
		5 3.2.2.2	8 16.5.2.3.1

DIGIDIGI NI VEIKA ME QARAVI

Ni vakacurumi na veivakamatautaki ki na lawatu vakamatanitu e rawa ni vakalailaitaka na leqa ni iyaya ni cakacaka ena veitabana. Me kena ivakaraitaki, vakatorocaketaki na idusidusi veiganiti ni saravana, veika dredre ena baravi (vakatabuya na vakatorocaketaki ena veivanua ririkotaki e baravi) kei na vakadikevi ni revurevu ni veika vakavolivolita na vanua. Vakaukauwataki lewa tudei ni tara vale ka vakasamataka na revurevu ni tubu ni wasawasa ena rawa talega ni vukea na kena vakalailaitaki na veivakatorocaketaki vou ena veika rerevaki ni draki mai muri.

‘Na veivakarautaki’⁹ me vaka na kena vakarewa cake na yavu ni itikotiko kei na iyaya bibi me vaka na gaunisala ena baravi sa vakayacori me vakalailaitaki kina na revurevu ni draki kei na leqa tubukoso eso. Me kena ivakaraitaki, ena veivanuynu levu duadua ena Tuamotu atolls, French Polynesia, ka sa vakayacori oti kina e 48 ki na 98 na pasede ni itikotiko era sotava na waluvu me tekivu mai na 1980, ka sa vakayacori oti na laveti cake ni buturara ni vale me 1.5 na mita e cake mai na qele sa vakayacori oti me iwalewale ni kena vakamatautaki.¹⁰

Na veivakavinakataki ni baravi (na vakuri ni buli ni nuku ki na baravi) sa vakayagataki ena so na yanuyanu lalai me vakalailaitaki kina na kena sa yali se me taqomaki na iyautaukeni bibi (mevaka na gaunisala) ka tu ena iwawase ni leqa. Oqo, vata kei na iwali e yavutaki ena veika bula me vaka na tei ni veidogo e rawa ni kena isosomi ni veitaqomaki vakaukauwa (mevaka, bai ni uwa) me baleta na veitaqomaki ena baravi. Ia, na yanuyanu e vakaiyalayala na kena nuku kei na kena tauri kena laqere e rawa ni vakacacana na veika rerevaki ka/se vakatotolotaka na vakacacani ni ivakarau ni veimaliwai ni veika bula kevaka e vakayagataki ka sega ni qarauni vakavinaka. Me kena ikuri, na vakayagataki ni veika bula e rawa ni lailai sobu na kena mana ni toso tiko na veisau ni draki.¹¹

Na Biuvanua, oka kina na kena tuvanaki vakadeitaki ni itikotiko, sa toso cake tikoga ena veivanuynu lalai ka nakita tiko me veitata se vakavakarau ki na revurevu ni veisau ni draki. Me kena ivakaraitaki beka oqo, na iwalewale nei Kiribati ena “Biuvanua ena Veidokai” e tokona na nodra tokitaki na lewenivanua ki veivanua tani. Ia, na kaukauwa ni itovo vakavanua me baleta na qele kei na veilecayaki me baleta na bula ena veimatanitu ka veiciqomi sa vakavuna me lewe levu era saqata tiko ga na toki tudei. Na tabana ni biuvanua kei na digidigi ena vakatulewa me baleta na toki, kina vanua cava, na gauna kei na veika me caka e rui bibi ena rawa-ka ni iwalewale oqo** Me kena ikuri, na tokitaki ki loma ni vanua ena noda vanua e dau vinakati mai na toki kina veiyasai vuravura. E rua na kisi ni kena tokitaki na itikotiko e Viti ka okati kina na ilawalawa raraba kece ena iwalewale ni kena tuvai na vanua ena vaqacacotaka na kena vakamatautaki na kena macala. Na suitu ni matanitu e rawa talega ni dusimaka na iwalewale ni kena tokitaki ka vakatubura na qaqa me vaka e laurai ena ituvatuva ni tokitaki ni Viti.

Ituvaki ni mataka

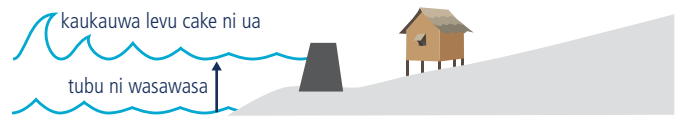
Vakalailaitaki na itovo ni bula ena vuku ni kena toso cake: na tubu cake ni wasawasa, kaukauwa ni ua, vakasosataki, ualuvu kei na cava. Vakacacani kina tamata kei na iyaya ni bibi [15.3.4.9.2]

Ivakarau yavutaki ena veimaliwai ni veika bula

Veitaqomaki kaukauwa

Na itikotiko (k.v. laveti cake ni itikotiko)

Tuvanaki ni tokitaki

Sauma lesu

Eratou vakatulewataka na lewenivanua e Vunidogoloa mai Viti me ratou toki baleta na luvuci wasoma ena gauna ni ua levu. Ni oti na iwalewale ni ‘veitaqomaki’ me vakataka na kena tara na bai ni uwa, ka ‘vakaraotaka’ na iwalewale ni kena laveti cake na veivale ka sega ni tarova na kena vakacaca ni waluvu ki na veivale kei na itikotiko taucoko ka ra qai tokitaki na itikotiko taucoko me ‘iotiote ni kalawa’ me ivakarau ki na dua na vanua ena loma era taukena [15.3.4.6]

Saumi lesu vakatotolo

Sa vakarota na itikotiko raraba ko Navunievu mai Viti ni o ira kece na itabagone qase cake era tara na nodra vale vakamatavuvale ena koro oqo e dodonu me ra cakava na veidelana ka sega ena baravi e dau luvuci tu ena vanua e tiko kina na koro sa tu rawa. Ena vica na yabaki ka tarava, oqo ena vakavuna na nodra biuvanua na itikotiko, e dua na ivakaraitaki ni veivakamatautaki vakaitaukei. Na iwali ni veivakauqeti ni itikotiko raraba vakaoqo e tiko kina na yalayala cecere me baleta na veivakamatautaki ena veivanuynu lalai ena veisiga ni mataka, ka ra na vakayacori okati kina. [FAQ 15.2]

9 Eke, na ‘icili’ e vakaibalebaletaki ki na iwalewale ni veivakamatautaki ka veisautaki kina na iyaya bibi me salavata tiko kei na revurevu ni draki, ka rawa kina vei ira na veitokotiko me ra tiko ga ena veivanua e dau yaco kina na waluvu. 10 15.5.2 11 15.5.4 12 15.5.3